

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

Volume 5, Number 303 (2015), 254 – 259

THE AESTHETIC INFLUENCE OF LAUDATORY DEDICATIONS

A. Tebegenova

tebegenov@mail.ru

Suleyman Demirel University

Keywords. Poetry, literature, classics, genre, initiation.

Abstract. In Kazakh poetry laudatory works play a major role in the formation of the classics of the genre. Works of Kazakh poetry was composed in the classics of world literature.

АРНАУ-МАДАҚ, МҮНӘЖАТ ӨЛЕНДЕРДІҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТАҒЫЛЫМЫ

А.Тегбенова

Сүлейман Демирел атындағы университет

Қазақ поэзиясының фольклоры мен әдебиеті үлгілерінде негізі қаланған арнау, мадақ өлеңдер мен Шығыстық, оның ішінде арабтық классикалық поэзиясындағы қасида, мадх өлеңдердің үндестігі арнасында орта ғасырлардан бері әлемдік сөз өнерінде үздіксіз қолданылып келе жатқан мұсылмандық мүнәжат (мінажат) жырларын назарға аламыз. Академик З. Ахметовтің пікірі мұсылмандық мүнәжат өлеңдер жанрының қазақ топырағындағы дәстүрлі сипатымен үндестігін аңғартады:

«Арнау өлең – белгілі бір адамның бейнесін, мінез-сипатын суреттеу мақсатымен жазылған дербес поэзиялық туынды» [1, 35-б.].

Ұлттық өнерінің фольклор мен әдебиет мұраларында тұрақты орын алған арнау өлеңдер дәстүрлі ақын-жыраулардың мүнәжат және арнау өлеңдері жанрлары үлгілері түрлерінде тұрақты жырланып келеді.

Қазақ поэзиясының орта ғасырлардағы жалпы түркілік ортақ дүниетаным кеңістігіндегі мұсылмандық мүнәжат пен арнау өлеңдер Қожа Ахмет Иасауидың «Диуани хикмет», Ахмед Йүгінекидің «Ақиқат сыйы», Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік», Сүлеймен Бақырғанидың «Бақырғани кітабы» және т.б. ондаған жазба мұралардағы мұсылмандық мүнәжат пен арнау өлеңдер жырлануынан поэтикалық дәстүрлі жол қалыптасты. Ақындардың мұсылмандық мүнәжат және арнау өлеңдерінде Жаратушы Алланың құдіретін және оның жолын қостаушылар, дамытушылар (сахабалар, әулие-әнбиелер, хандар, би-шешендер, батырлар, т.б.) мадақталды. Ағартушы-ғалым Ахмет Байтұрсынов «Әдебиет танытқышы» (1920) атты ғылыми еңбегінде осы жанрдың поэтикалық табиғатына қазақ әдебиеттануы ғылымының тарихында алғаш рет анықтама берген-ді:

«Діндар дәуір мұңды, зарлы сөздеріне минажат деп ат қойған. Әуелінде минажат деп ғұламалардың Құдайға айтқан зары, арызы, намысы айтылған. Бара-бара зарлық, мұңлық мағынасына айналып, зарлық өлең сияқты сөздер де минажат деп аталатын болған» [2, 150-б.].

Ахаң әдебиет тарихындағы мүнәжат (мінажат) өлеңдердің идеялық-композициялық желісіндегі бірнеше мағыналық бөліктер болатын үлгілерге де бағалау айтқан: «... минажат түріндегі сөз эман Құдайға айтылатын сөз емес, басын Құдайға қаратып айтып, ар жағы әншейін мұң сөзі болатыны, минажаттың басын алып тастаса, басқасы мұң, толғау, зарлау болады» [2, 150-б.]. Ақындардың мүнәжат өлеңдері сөз арқауындағы әлем өркениеттері кеңістігіндегі барлық жетістіктердің жүзеге асуын құдіретімен жүйелеп отырған Жаратушыны Алланың құдіретіне бас ие сарынында жырланған. Жер-жаһанды, бүкіл тіршілік кеңістігін жаратқан алланың құдіретіне бас ие мойындап жырлаған ақындардың өлеңдері бұл жанрдың халық дүниетанымымен біте қайнаған тұтасқан табиғатын айқындайды.

Қожа Ахмед Иасауидың «17-хикметі» және «Барлық арман-тілектерді қабыл алушы Алла Тағаланың мейіріне мүнәжат» атты бәйіттік өлшеммен жырланған мүнәжат өлеңі қазақ поэзиясындағы осы жанр бойынша жырланып келе жатқан шығармалардың алғашқы үлгісі қатарын құрайды. «17-хикметтегі» мүнәжаттың арнаулар желісінде 63 жас өмір сүрген жылдарындағы тіршілік әрекеттері үшін Жаратушы Алланың құдіретіне бас ие тебіренеді, толғанады, жүріп өткен өмір белестеріндегі

істердің қателік болуы мүмкіндігін ойлаған өкінішті мұңды-шерлі ой өрнектерін шынайы қалпымен арнайды:

Рахметіңнен шет қалдырма мен ғарыпты,
Демімді алмай жылап дұға қылам саған.
Түні бойы дөңбекшіп таң атқанша,
Көз ілместен жылап дұға қылам саған.

Алдыға енді келдім белім байлап,
Іпті-баурым шерге толды қаным қайнап.
Жағамды ұстап өткен іске егіле жылап,
Ықыласыммен еңіреп дұға қылам саған.

Көңіл бағының балауса екенін ұқпай жүрдім,
Бар өмірім қазан болды енді білдім.
Дүниені тастап дін жолына қадам қойдым,
Бұлбұлдың боп жылап дұға қылам саған.

Бұл жолдарда жанды асырап болмас деймін,
Жанын баққан бұл жолдарға кірмес деймін.
Өзіне пайда екенін білмес деймін,
Бұл халменен жылап дұға қылам саған.

Құл Қожа Ахмет нәпсі тағын тастап қашты,
«Фана фи Алла» мақамына жуықтасты.
Жүрек, баурым альпш ұшып қайнап тасты,
Бұл халменен жылап дұға қылам саған [3, 49-50-бб.].

Мүнәжат – адамның ішкі жан дүние күйзелістерін психологиялық толғаныстар тұтастығымен жырлайтын лирикалық өлең. Лирикалық өлеңнің идеялық-композициялық желісінде адамның Жаратушының құдіреті алдындағы өткен өмір жолына есеп беруі секілді бөліктермен жырлануы да байқалады. Қожа Ахмет Иасауидың аталған екінші өлеңінің басталуы Аллаға мүнәжатпен басталып, өзінің хикметтерінің «Алла – бір, Құран – шын, Пайғамбар хақ» тұғырындағы ақиқатты ұлықтауға арналған:

Мүнәжат еттім, міскін Қожа Ахмет,
Иә, Алла, бар пендене қыл рахмет.
... Тілекті не тілесең Тәңірім бергей,
Махаббат қызығын көкірекке салғай.

Жүзін беріп пәруәрдіғарым,
Өзін жолға салсын Бір және Барым.
Құдайым махшарда беріп жақсы күн,
Қияметте асыл жанға дозақ махрұм.

Менің хикметтерім Алладан пәрман,
Оқып ұққанға бар мағынасы: Құран.
... Намазына Расул Алла имамы болғай,
Бар періште оның хаққа ниязы [3, 118-119-бб.].

Қожа Ахмет Иасауидың мүнәжат өлеңдері – Алланың құдіретін ұлықтауды, Мұхаммед пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) елшілігін мадақтауды ұстаным еткен шығармалар. Аталған хикметтерінің бәйіттік жолдарында ислам дінінің насихатына арналған өзінің хикметтерінің адамдардың жан әлемін нұрландыратын эстетикалық ықпалын, адамзат ұрпақтарына пайдальығын, менмендерді, екіжүзділерді әшкерелейтінін («Соқырға бар тіліммен айттым, хақиқат сөзбен наданды сөктім»), ислам ақиқатын, ұлағатын бүкіл әлемге арнағанын («Кәне, ғалам, іс-әрекет, жарандар, Құдайдан жан аяйтұғын не амал бар?!»), хикметтерінен рухани азық алатын мәңгілік болашақ ұрпақтарына тілектерімен («Егер хикметімді оқысаң, ей, сүйікті пенделер, шәкіртім сен, перзентім сен, ісің маған жөн келер») және т.б. мүнәжаттық арнаулармен өзімен қатарлас, өзінен кейін өмір сүретін бүкіл адамзат қауымының Ислам ұлылығын ұлықтауын жырлайды. Ақынның мүнәжат тілектері мұсылмандардың Жаратушы Алланың, оның жердегі Елшісі Мұхаммед пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) қызметін мәңгілік мойындауын, парыздарды орындауын, адамгершілік-имандылық ұлағатымен өнегелі өмір сүру жолын бағдарлайды:

Менің хикметімді кім тұтса бекем,
Құдайым оны қайғысыз қылса екен.
Кірер жаннат ішіне ол шат-шадыман,
Құдайым айырмасын оны махшар таңнан.

Менің хикметтерім – құдіреттің данасы,
Құдайдың дертті құлының дауасы.
Менің хикметтерім шекер мен балдай,
Сөздерім өтер теңдесі болмай.

Менің хикметтерім «Инғам Алла»,
Сахар уақытында айтса «Астапыралла».
Мұсылмандар өтер шайтан жолына бармай,
Мұхаммед Мұстапа олардың қолын алғай.

Пайғамбар үмбетім деп мейірленсін,
Өзәзілді Құдайым өзі қусын [3, 122-б.].

Ақынның мүнәжаттың арманы – Алланы, исламды насихаттаған өзіндік ой-өрнектерін түсінетін болашақтың мәңгілік тыңдаушыларының, мұсылмандардың болатынына сенімінің жүзеге асуы. Адамзат ұрпақтарының өсіп-өркендеуіндегі даналардың, ұлылардың құдіретін, олардың ғасырлар белестеріндегі адамгершілік-имандылық көзқарастарын тек ғана шын ғалымдардың ғана жалғастыратынына сүйініш, көңіл сенімі мүнәжаттық оймен берілген:

Егер бір ғалым болса жаным тасаттық,
Дүр мен гәуһар сөзімді есітіп ұқ.
Дүр мен гәуһар сөзін ғаламға апса,
Оқып ұқса, бір Алланы таныса.
Бұл ғаламға жанымды құрбан қылармын,
Бар мүлкімді аямай шашым тиярмын [3, 120-б.].

Ақындардың мүнәжаттық тілектері мен мадақ мағыналы ойларының да сабақтаса, өріле жырланатын үлгілері де болады. Мысалы, Ахмед Йүгінекидің «Ақиқат сыйы» дидактикалық шығармасындағы «Кіріспе» және «Жалғыз Алла жайында», «Өлім мен өмір жайында» атты бөліктерінің лирикалық мүнәжат-мадақ тұтастығымен жырлағандығын аңғарамыз. Ахмед Йүгінекидің өлеңдерінде де Қожа Ахмет Иасауи хикметтеріндегідей Ұлы Жаратушы Алланың құдіретті қызметі, ғарыштық-ғаламдық кеңістіктегі жаратылыс жүйесіндегі заттардың, құбылыстардың, қасиеттердің қимыл-қозғалыстарын реттеуші, бағасын беруші құдіреті лирикалық тебіреністермен төгіле жырланған:

Ей, Алла, көп мүнәжат етем саған,
Ең әуел рақымың – мен аңсаған.
Мақтауға лайықты тіл жете ме
Төгейін тіл өнерін, жар бер маған!

Ұшқан құс, жүтірген аң – барлығы да,
Паш егер сені «бар» – деп, жөн бер соған!
Өр істе білемісің – мың дәлел бар,
Табады сол дәлелді ой барлаған [4, 68-б.].

Алла – мүнәжат өлеңдердегі бейнелеу, мадақтау арқауы. Ақындар бүкіл адамзат мұсылмандарына ортақ жүректеріндегі тілектерін көркем кестелі тіл өрнектерімен бейнелейді:

Бар қылды жаратты да мені жоқтан,
Жоқ егер Алла тағы бар қылмақтан.
Тәуба қыл, шақ келтіріп, желік қумай,
Тұрғанда өзің өлмей оттан сақтан!

Жаратты жалғыз Алла күн мен түнді,
Батыс пен алмасатын Шығыс жақтан.
Күніңді батырады, таң атырып,
Кетеді түнді түріп таң шапақтан [4, 68-б.].
(«Жалғыз Алла жайында» бөлігі).

Мүнәжат – адамдардың фәни мен бақи жалғастығын мәңгілік сезініп жүруін поэтикалық өрнекпен ұғындыратын туынды. Қожа Ахмет Иасауидың «Диуани хикметінде» де, Ахмед Йүгінекидің «Ақиқат сыйында» да, кейінгі әдеби даму үдерісі шығармаларында да бұл көзқарас тұрақты жырланумен келеді.

Алтын Орда (XII–XIV ғғ.), Қазақ хандығы (XV–XVIII ғғ.) дәуірлері акын жыраулары мұраларында ислам діні рухындағы толғау тармақтары, бөліктері мүнәжаттық жырлар сарыны жүйесінде кездесіп отырады. Ақын-жыраулардың уақыт пен кеңістіктегі қазақтың мемлекеттігін, халықтың тұрақты қоныстарының, ата-мекендерінің, ділдің, тілдің сақталуын ойлаған азаматтық-отаншылдық ойларының арнасында ислам дінін көңілге медеу, бағдар еткен ойлау, ұстанымдарының беріктігі анық байқалады.

Доспамбеттің («Азау, Азау дегенің әл-Ғұсман-паша жұрты екен, дін ісләмнің кірті екен» [5, 31-б.], «Тәңірінің өзі берген күнінде «Хан ұлынан артық еді не сібем!» [5, 32-б.], Шалкиіздің («Батыр болмақ сойдан-дүр, жалаңаш барып жарға ти, Тәңірі өзі біледі, ажалымыз қайдан – дүр!» [5, 36-б.], «Менің достым бар-ды Һәр жерде, іздесем табылмайды тар жерде, табылмаса қайтейін мен ісімді хаққа тапсырғаным Һәр жерде» [5, 39-б.]) Ұлы Жаратушының құдіретіне бас ие тебіренген мүнәжаттық-мадақ толғау тармақтары – қазақ поэзиясындағы классикалық дәстүр тағылымын анық байқатады. Шалкиіздің би Темірге қарата жырлаған толғауындағы ойлар Ұлы Жаратушы Алланың, ислам дінінің қуатын мойындау мүнәжатымен берілген:

Әбсінде ғалым жидырып,
Ақ кітабын жайдырып,
Ай, хан ием, сұраймын:
Тәңірінің үйі кебені
Ибраһим Халил Алла жасапты,
Ғазырейіл – жан алмаға қасапты,
Жылағанды тұрғызсаң,
Жылағанды уатсаң,
Қисайғанды түзетсең,
Тәңірінің үйі бәйтолла,
Сұлтан ием, қарсы алдыңда жасапты! [5, 41-42-бб.].

Ақтамберді жырау ата-ананы құрметтеудің, сыйлаудың Меккеге қажылыққа барумен барабар имандылық көрсеткіші («Меккені іздеп нетесің, Меккеге қашан жетесің, әзір Мекке алдында, пейіліңмен сыйласаң атаң менен анаңды!» [5, 65-б.] екенін, халыққа, ұрпаққа арнаған қызметін, ниетін қабыл еткен Ұлы Жаратушыға ризалық мүнәжатын («Тілегім берді бәрін де, разымын Құдайым!» [5, 68-б.] білдірген. Үмбетей жыраудың «Бөгембай өлімін Абылай ханға естірту» өлеңінде оның маңынан атақты би-шешендердің (Қаздауысты Қазыбек, қудауысты Құттыбай), батырлардың (Керей Жәнібек, Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгембай) болуы Ұлы Жаратушының құдіреті екендігіне мүнәжаттық көңілді білдіруі («Абылай, сенің тұсында сол бесеуі болыпты-ай! Кейі батыр, кейі би, Тәңірім берген сондай сый, ұмыттың ба соны, Абылай!») [5, 78-б.] де тарихи поэтикалық оймен өрнектелген. Бөгембай батырдың фәниден өтерінде өлімнің шындығын мойындағаны, кейінгілерге сәлемін жолдағаны («Иманын айтып өлерде, иекке жаны келгенде, сәлем айтты, үш қайта, кеттім деп Сізді көре алмай Батырды қолдан өткіздім, сәлемін міне жеткіздім, жыламай тыңда, Абылай!») [5, 79-б.] туралы толғай келе, мұсылмандық ұстанымдағы бата-тілегін арнаған:

Көзіңнің жасын тыя көр,
Жақсылық бата қыла көр.
Тағы да талай бақ берсін,
Балаңа алтын тақ берсін!
Бөгембайдай жас берсін,
Өлшеусіз мал мен бас берсін!
Бөгембай сынды батырдың,
Береке берсін артына-ай!
Сабыр берсін халқына-ай,
Жасаған Ие жар болып
Бейіште нұры шалқығай! [5, 80-б.].

Бұқар жыраудың толғауларында да мұсылмандық мүнәжат тілектері жүйелене жырланғанын байқаймыз. «Тілек» толғауының басталуындағы «Бірінші тілек тілеңіз бір Аллаға жазбасқа» [5, 82-б.] тармақтарындағы имандылыққа негізделген ойлау жүйесі жыраудың шығармаларындағы бүкіл дүниетаным жүйесіне негіз болғанын көреміз. Қайраткер жырау Бұқардың ханға ақылшы, сыншыл кеңесші болған қызметі арқылы қазақ сөз өнерінің ғасырлар бойы халық тәрбиешісі, ұлт ұраншысы болған тағылымын танимыз. Халықтың діліндегі асыл қасиеттердің әртүрлі зардаптарға ұшырай бастауына күйінген Қайраткер-Күрескер тұлғасындағы жыраудың сыншыл ойлы, күйзеліс сарынды толғауларының зарзамандық алаңжар көңіл-күй әуендерімен жырланатыны анық. Жыраулар поэзиясының негізгі зерттеушісі ғалым-жазушы Мұхтар Мағауин пікірі де бұл ойымызға дәйектемелік негіз бола алады: «... толғаудың өзін ойға құрылған толғау, сырға құрылған (лирикалық) толғау деп жіктеуге болар еді.

Ой толғауларда жырау – ең алдымен философ. Мұндай толғаулар накыл, тақпақ, афоризм түрінде келеді. Атақты жыраулардың толғауларында кездесетін афористік сөздердің көбі мақал-мәтелге айналып кеткен. Сонымен бірге жырау өзінің замана жайындағы түйгендерін, мораль, этика хақындағы ойларын баяндайды, қоғамдық мәселелерді көтереді. Сол сияқты, әлем, болмыс, тіршілікте, табиғатта болып жататын өзгерістер, оның мән-мағынасы жайындағы түсініктерін де білдіруі мүмкін.

... Ал, сыр толғауларындағы негізгі жүкті көтеретін – сезім, эмоция. Бұл топтағы шығармаларда жалпы жырау поэзиясына тән үгіт, насихат, дидактика мүлдем дерлік ұшыраспайды. Жырау ел басына түскен ауыртпалыққа, немесе басқадай белгілі бір оқиғаларға өзінің реакциясын білдіреді. Мұндай толғауларда жыраудың өзіндік «Мені» де бой көрсетеді» [5, 127-128-бб.].

Бұл арада біз ғалым-жазушы М. Мағауин дәйексөзіне айрықша назар аударып отырған себебіміз – жыраулар толғауларындағы ойшылдық-сыршылдық сарындардың поэтикалық сабақтастықпен жырлана келе діни-исламдық дүниетанымды, Ұлы Жаратушы Алланың құдіретін мойындауы көзқарасының берік сақталатынын айту. Қазақ поэзиясының ұлтымыздың нағыз төл туындылары, классикалық мұралары болып жырланған, сақталған осы жыраулар поэзиясындағы Ұлы Жаратушыға мүнәжат және мадақ жырларының XX ғасырдағы және XXI ғасыр басындағы ақындар поэзиясына ұласуы – ұлттық әдеби үдерістегі көркемдік жалғастық үздіксіз жолын аңғартады. Бұқардың ой мен сыр астасқан толғауларында қоғамдық-әлеуметтік ортаның қайшылықтарына күйзелген ой өрімдері жүйелене жырлана келе, адамзаттың бүкіл тіршілік қозғалысының басталуы мен аяқталуын негіздеген Алла құдіреті даралана айтылған:

Ай, заман-ай, заман-ай,
Түсті мынау тұман-ай,
Істің бәрі күмән-ай,
Баспақ-тана жиылып,
Фана болған заман-ай.
Құл-құтандар жиылып,
Құда болған заман-ай.
Арғымағын жоғалтып,
Тай жүгірткен заман-ай.
Азаматың құлапты –
Жүрт талық болған заман-ай.
Арғымақтың жалы жоқ –
Жабылар жалыменен теңелер.
Жақсылардың малы жоқ –
Жамандар малымен теңелер.
Арғымақ жалсыз, ер малсыз,
Алланың аманат қойған жаны
Қай күні алары болжалсыз! [5, 84-85-бб.].

Жырау – исламдағы қанағатшылдықтың насихатшысы («Өлетұғын тай үшін, қалатұғын сай үшін, қылмандар жанжал-ерегес. Бұл қылықты қоймасаң, Құдайдың бергеніне тоймасаң, көрерсің сонан теперіш») [5, 93-б.], бақидың шындығын («Ахіретке барғанда, ақ сүйекті қор тұтқан, қараны онан зор тұтқан, ноғайларды пір тұтқан тартарсың сонда жазанды-ай») [5, 99-б.], ислам дінін бұрмалаудан туындаған зардаптар («Сиынған пірің сарт болар, бір Құдайға шет болар») [5, 103-б.], фәниден, өтер сәттің тұтқилдығы («Әзірейіл келген күн жан қалар жер қайда бар?») [5, 103-б.] – бәрі де Бұқардың Ұлы Жаратушының құдіретін ұлықтаған қуатты ой арнасын айқындайды.

XIX–XX ғасырлардағы қазақ поэзиясындағы әлем әдебиеттерінде дәстүрлі сипатымен орныққан осындай сарынды мүнәжат, мадақ өлеңдердің осы жыраулар мұраларында көркемдік негізгі мықтап қалыптасқанын айтамыз. Бұқардың Ұлы Жаратушы мен Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) және ислам насихатшылары, күрескерлері хақындағы мүнәжат-мадақ жырлары кейінгі әдеби үдеріске зор серпін, көркемдік негіз тиянақтылығын ұсынды:

Күллі әлемді қаратқан.
Ең алдымен Алланы айт.
Бойыңа жан таратқан.
Аты жақсы Тәңірді айт.
Төрт шәдияр Мұстафа
Кітап апқан ғалымды айт.
Мұхаммедтің аяты,
Алла сөзі Құранды айт.
Пайғамбардың сүндеті,
Бес уақытқы намазды айт.
Тәңірім салса аузыңа,
Жан, жолдасың иманды айт [6, 46-б.].

Бұқардың осы мүнәжат-мадақ өлеңдеріне негіз болған Ахмет Иасауидың хикметтерінде Мұхаммед пайғамбарымызға арналған мадақ өлеңдер (20-хикмет, 21-хикмет), Ахмед Йүгінекидің «Ақиқат сыйы» кітабындағы «Пайғамбар жайында», «Төрт сахаға жайында» атты мүнәжат-мадақ өлеңдер поэтикасына тән дәстүрлі ерекшеліктері жалғасын танаймыз. Қожа Ахмет Иасауидың да, Ахмед Йүгінекидің де,

Бұқардың да мүнәжат-мадақ өлеңдерінде фәни мен бақи дүние жалғастығында Ұлы Жаратушы Алла мен мұсылмандар арасындағы имандылық дәнекері болған Мұхаммед пайғамбардың (с.ғ.с.) және оның сахабаларының (Әбубәкір, Омар, Оспан, Әлі), олардың ізіндегі кейінгі ислам діні насихатшыларының (молдалардың, имамдардың, ишандардың, т.б.) – ұлағатты қызметтері лирикалық-дидактикалық тағылыммен жырланады. Бұқардың мүнәжат-мадақ жырындағы насихаттық тілек-ұсыныс ойлары халықтың өзімен замандас және кейінгі толқыны ұрпақтарына арналған:

Он сегіз мың ғаламды жаратқан,
Айтар болсаң Алланы айт.
Кемелді етіп сағатпен,
Саулық берген Тәңірді айт.
Ауызыңа иман үйірткен.
Ғалайссалам Мұхаммедті айт.
Мұсылман болсаң алдымен,
Иншаллаһи бисмилланы айт.
Таңертең азан шақырған,
Дауысы сұлу молданы айт [6, 47-б.].

Қазақ поэзиясының ұлт атымен аталған кезеңі классикалық әдебиет дәрежесінде бағалануда. Сондықтан, осы кезеңдері мұсылмандық мүнәжат және мадақ өлеңдер поэтикасын саралап бағалауда академик С. А. Қасқабасовтың «Жыраулар поэзиясы – классикалық ауыз әдебиеті» атты еңбегіндегі ғылыми тұжырымы сөз арқауындағы мұсылмандық мүнәжат, мадақ өлеңдердің тарихи-әдеби, жанрлық болмысын түсінуге бағдарлайды:

«Жыраулар поэзиясындағы ең басты тақырып Қазақ хандығын құраған ру мен тайпалардың татулығы мен бірлігі және мемлекетті нығайту мен оның жауынгерлік күшін арттыру болды. Ал, мұның өзі жыраулар поэзиясында ең мәнді де, маңызды етіп қаһармандықты, елінің тәуелсіздігі мен мемлекетінің нығаюы үшін жан аямай күрескен батырлар мен қайраткерлерді мадақтап, көтермелеп жырлау дәстүрін қалыптастырды. Сөйтіп, жыраулар өз шығармаларында идеалды әміршінің бейнесін жасады, сонымен қатар адамдар жоқшылық көрмей, бақытқа кенелген утопиялық қоғамды суреттеді. Өздерінің монолог түрінде айтылатын толғауларында жыраулар маңызды мемлекеттік мәселелермен қатар заман мен қоғам, адам мен заман, тұлға мен тобыр, сондай-ақ имандылық пен қайырымдылық, өмірдің өткіншілігі мен адамның опасыздығы, өлім мен өмірдің қайшылығы сияқты моральдық, этикалық фәлсафалық проблемаларды көтеріп, қоғаммен байланыстыра жырлап отырды» [7, 503-б.].

Қорыта айтқанда, қазақ поэзиясындағы мүнәжат-мадақ, сынды классикалық жанрлар дамуында, қалыптасуында ұлттық сөз өнері тарихындағы классикалық кезең әдебиеті жыраулар поэзиясы жаңа әдеби даму белестеріне ұласу бағдарын нығайтты. Қазақ поэзиясы шығармаларының әлем әдебиеті деңгейінде дамуы, жетілуі ақын-жырауларымыздың әлем өркениеті жетістіктерімен деңгейлес шығармашылық тұлғаларын танытты.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Әдебиеттану терминдерінің сөздігі / Құраст. З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1996. – 240 б.
- [2] Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш: Зерттеу мен өлеңдер – Алматы: Атамұра, 2003. – 208 б.
- [3] Иасауи Қожа Ахмет. Диуани хикмет (Ақыл кітабы). – Алматы: Мұраттас, 1993. – 262 б.
- [4] Йүгінеки Ахмед. Ақиқат сыйы: Түпнұсқаның фотокопірме мен транскрипциясы, прозалық және поэтикалық аудармасы. – Алматы: Ғылым, 1985. – 152 б.
- [5] Бес ғасыр жырлайды: 7 томдық / Құраст. М. Мағауин, М. Байділдаев. – Алматы: Жазушы, 1989. Т. 1. – 384 б.
- [6] Қалқаманұлы Бұқар жырау. Шығармалары. – Алматы: Мұраттас, 1992. – 96 б.
- [7] Қасқабасов С.А. Жаназық: Өр жылғы зерттеулер. – Астана: Аударма, 2002. – 584 б.

Эстетическое влияние хвалебных посвящений

А. Тебегенова

Университет имени Сулеймана Демиреля

Ключевые слова. Поэзия, литература, классика, жанр, посвящения.

Аннотация. В казахской поэзии хвалебные произведения играют большую роль в формировании классики жанра. Произведения казахской поэзии вошли в классику мировой литературы.

Алтынарай Тебегенова,

филология ғылымдарының кандидаты – PhD,

Сулейман Демирел атындағы университет